

گفت‌وگو با
حجت‌الاسلام
دکتر رضا مهکام

معلم و تربیت جنسی

محمدرضا حشمتی

در سند تحول بنیادین آموزش و پرورش آمده است: تربیت فرایندی تعالی‌جویانه، تعاملی، تدریجی، یکپارچه و مبتنی بر نظام معیار اسلامی است که به منظور هدایت افراد جامعه به سوی آمادگی برای تحقق آگاهانه و اختیاری مراتب حیات طیبیه در همه ابعاد، زمینه‌های مناسب تکوین و تعالی پیوسته هویت انسان را در راستای شکل‌گیری و پیشرفت جامعه اسلامی فراهم می‌آورد. یکی از ابعاد وجودی انسان، جنسیت اوست. وظیفه والدین و مربیان این است که در مسیر رشد فرزندان خود به این مهم نیز توجه کافی داشته باشند. بر این اساس، در گفت‌وگویی که با حجت‌الاسلام دکتر رضا مهکام، دکترای روان‌شناسی عمومی و عضو هیئت علمی مؤسسه پژوهشی امام خمینی (ره) قم داشتیم، این مهم را بررسی کردیم.

تعریف شما از تربیت جنسی چیست؟

تعریفی که من براساس دیدگاه اسلام از تربیت جنسی دارم، با تعریف سازمان بهداشت جهانی متفاوت است. تعریف آن‌ها بیشتر به سمت مراقبت از کودکان و نوجوانان است تا در دام سوء استفاده جنسی نیفتند یا در صورت مبادرت به رابطه جنسی، دچار بارداری ناخواسته یا بیماری‌های مقاربتی نشوند. اما در تعریف مبتنی بر آموزه‌های اسلامی، تربیت جنسی یعنی پیشگیری، مدیریت شرایط بیرونی، و زمینه‌سازی و ارائه اطلاعاتی دقیق و روشن به فرزندان، تا به یاری آن، مسائل مربوط به جنسیت خود را تشخیص دهند و بدانند درباره آن چه وظایف و مسئولیت‌هایی دارند. در واقع، دیدگاه اسلام بسیار گسترده‌تر است و موضوع آن با موضوع تربیت جنسی در غرب کاملاً متفاوت است. با بررسی دیدگاه‌های بعضی از روان‌شناسان

قدیمی‌تر مانند فروید، یونگ، آدلر، راجرز، مازلو و فرانکل نیز متوجه می‌شویم که آن‌ها هم معتقدند، باید مراقب باشیم کودک در دوران کودکی با مسائل جنسی آشنایی پیدا نکند. نگاه ما به تربیت جنسی چارچوب و برنامه‌های مشخصی دارد. با بررسی آیات و روایات و توصیه‌های اهل بیت در این باره، به چند نکته می‌رسیم که عبارت‌اند از: پیشگیری، خویشتن‌داری، مداخله کارشناس یا مربی یا والدین در صورت لزوم. در حالی که در غرب بیشترین تأکید در این زمینه، به دادن آگاهی بدون قید به کودک در زمینه مسائل جنسی است و حداکثر اینکه چه نکاتی را باید در نظر بگیرند تا مورد سوء استفاده قرار نگیرند. البته این نکته کاملاً طبیعی است، چون با توجه به شرایط جامعه غربی، دغدغه آن‌ها همین باید باشد. در آنجا فرایند ارتباط جنسی کاملاً آزاد است. پس نگرانی آن‌ها بیماری‌های

تربیت جنسی سالم
یعنی اینکه مرد یا
زن را طوری تربیت
کنیم که در آینده
بتواند نقش‌های
جنسی و جنسیتی
خود را درست
انجام دهد

۱. در زمینه تربیت جنسی دانش کافی داشته باشند.

۲. نسبت به تربیت و سلامت جنسی نگرش و توجه کامل و سالم داشته باشند. یعنی این موضوع برای معلم، اهمیت داشته باشند. متأسفانه، عده‌ای از معلمان این‌گونه نیستند. معلم اگر ناهنجاری دید، باید حساس باشد و تدبیری برای اصلاح داشته باشد.

۳. نظام ارزشی معلم در محیط مدرسه و کلاس درس، با نظام معیار آموزش و پرورش که بر عقلانیت و اسلام مبتنی است، منطبق باشد؛ هر چند نسبت به این نظام ارزشی نقدهایی هم داشته باشد. معلم باید مراقب باشد براساس نظام ارزشی شخصی خود با دانش‌آموزان رفتار نکند.

۴. معلم باید باور داشته باشد که فرزندان مردم نزد ایشان امانت هستند. پس امانت‌دار خوبی باشد و همان‌گونه که نسبت به فرزندان خود حساسیت نشان می‌دهد، از دانش‌آموزان خود نیز مراقبت کند تا سالم باشند.

۵. معلم باید هویت دینی داشته باشد. یعنی معلم باید خودش دین را باور داشته باشد و هر جا که مناسب بود، از تعالیم دینی استفاده کند و راهنمایی‌هایش براساس دین باشد.

معلمان چه اقدامات پیشگیرانه و آموزش‌هایی را به دانش‌آموزان ارائه دهند؟

پیشگیری‌ها

۱. آشنا کردن دانش‌آموزان با انحرافات جنسی. دادن اطلاعات متناسب با سن دانش‌آموز برای اینکه با انحراف جنسی درگیر نشود. اطلاعاتی را به دانش‌آموز بدهیم تا بتواند مراقب خود باشد.
۲. مراقبت از دانش‌آموزان و نظارت بر آن‌ها به شکل نامحسوس. دقت در چگونگی رفتار و ارتباط دانش‌آموزان با یکدیگر.
۳. ایجاد زمینه‌های جلوگیری از انحراف. یکی از این موارد، توجه به معنویت (متناسب با سن دانش‌آموزان) است. مورد دوم، مراقبت از ایجاد فضای به‌کار بردن الفاظ رکیک به هنگام دعوا و تنش‌گفتاری بین دانش‌آموزان است. مورد سوم مراقبت از دوستی‌های افراطی دانش‌آموزان است. معلم باید رفتارهای مشکوک دانش‌آموزان را مدیریت کند.

مقاربتی و بارداری است. اما در جامعه ایرانی، براساس این واقعیت که جامعه ما اسلامی است و فرهنگی اصیل دارد، نوجوانان ما در چنین شرایطی نیستند. ما به دنبال جامعه‌ای سالم‌تر هستیم، بنابراین، پیشگیری از همه بدآموزی‌ها و مشکلات جزئی را در نظر داریم و بحمدلله نگرانی‌های ما به حد جامعه غربی نیست. بنابراین، در رویکرد اسلامی، برای تربیت جنسی به سه نکته اساسی زیر توجه می‌شود:

۱. مدیریت روابط؛ ۲. مراقبت؛ ۳. آموزش

در مدیریت روابط، بحث درون خانواده و بیرون خانواده را داریم. نکته مهم این است که والدین بتوانند روابط خودشان با همسر و فرزندان را درست مدیریت کنند. به نظر ما، مدیریت روابط درون خانواده بخشی از تربیت جنسی و جنسیتی است. منظور روابط عاطفی ساده بین اعضای خانواده است که فرزندان خانواده از مشاهده رفتار والدین در این زمینه الگو می‌گیرند. بسیاری از رفتارهای اعضای خانواده در خانه، تضمین‌کننده سلامت جنسی و جنسیتی فرزندان در آینده است. برای مثال، وقتی کودک روابط عاطفی مناسب بین مادر و پدر را می‌بیند و میزان عشق و علاقه این دو را مشاهده می‌کند، به‌طور طبیعی در جوانی تمایل بیشتری برای ایفای نقش همسری خواهد داشت و از همسر بودن خود لذت خواهد برد.

نکته مهم این است که تربیت جنسی را فقط به زمینه روابط جنسی تنزل ندهیم.

تربیت جنسی سالم یعنی اینکه مرد یا زن را طوری تربیت کنیم که در آینده بتواند نقش‌های جنسی و جنسیتی خود را درست انجام دهد. بنابراین، تربیت جنسی فقط مراقبت از چند رفتاری که بچه‌ها باید انجام دهند تا مورد آزار جنسی قرار نگیرند نیست.

معلمان در تربیت جنسی چه نقشی دارند؟

معلم، بعد از والدین، بیشترین نقش تربیتی را درباره کودکان و نوجوانان دارد. طبیعی است که در تربیت جنسی نیز چنین است. نقش معلم در این زمینه جدی و پررنگ است. بنابراین، همان‌قدر که انتظار داریم والدین در این باره کوشا باشند، معلمان نیز باید حساس و کوشا باشند.

نکاتی که از معلمان انتظار می‌رود، عبارت‌اند از:

معلم باید باور
داشته باشد که
فرزندان مردم
نزد ایشان امانت
هستند. پس
امانتدار خوبی باشد

آموزش‌ها

معلم باید آموزش‌هایی را نیز در برنامهٔ درسی خود در نظر بگیرد:

۱. تقویت باورهای دینی دانش‌آموزان که به پرورش معنویت می‌انجامد و معنویت نوعی بازدارندگی دارد.
۲. معلم باید با رفتار و گفتار خود کرامت نفس دانش‌آموزان را محترم بداند و در تقویت عزت نفس و اعتمادبه‌نفس آن‌ها بکوشد. ایجاد احساس ارزشمندی باعث می‌شود فرد به سمت رفتارهای انحرافی سوق پیدا نکند.
۳. آموزش شیوه‌های نه گفتن و ابراز وجود. آموزش رفتار جرئتمندانه یا قاطعانه. سه نوع رفتار داریم: تهاجمی، قاطعانه و منفعلانه. دلایل رفتار منفعلانه همیشه ترس و خجالت نیست، بلکه گاهی مراعات حال طرف مقابل است (دوست ندارد کسی را ناراحت کند).
۴. آموزش و پرورش مطابق با جنسیت. یعنی معلم فعالیت‌هایی را در کلاس طراحی کند که رفتارهای پسرانه را در پسرها و دخترانه را در دخترها تقویت کند. کمک کند بچه‌ها از جنسیت خود راضی باشند و از توانمندی‌ها و قابلیت‌های جنس خود آگاه شوند.
۵. آموزش مراقبت از خود. تأکید بر اینکه بچه‌ها به تنهایی به جاهای خلوت نروند و اگر کسی از آن‌ها خواسته‌ای داشت، به سرعت نپذیرند.
۶. آموزش مسائل جنسی متناسب جنسیت در آستانهٔ بلوغ در درس‌های مربوطه. معلم می‌تواند اطلاعات جامع و مدیریت شده به دانش‌آموزان بدهد.
۷. ارتباط صمیمانه و دوستانهٔ معلمان با دانش‌آموزان، چتری است که تمام موارد بالا را پوشش می‌دهد. معلمان باید مراقب باشند. این ارتباط ضعیف نشود و از بین نرود. معلم باید پناهگاه دانش‌آموزان باشد و با آن‌ها همدلی و همراهی کند.

بعضی معتقدند که آموزش مسائل مربوط به دوران بلوغ وظیفهٔ والدین است. اما شما اشاره کردید که معلمان این آموزش‌ها را بدهند. این تفاوت را چگونه تبیین می‌کنید؟

من هم با شما موافقم که وظیفهٔ اصلی آموزش دوران بلوغ با والدین است، اما با توجه به شرمی که بسیاری از والدین ایرانی در بیان این مطالب دارند و با توجه به اینکه در برخی از درس‌های دوران متوسطهٔ اول مانند دینی و علوم، به تناسب به مباحث بلوغ اشاره می‌شود، اگر معلمان در این موقعیت‌ها به کمک والدین بیایند و این مطالب را به صورت دقیق و البته با مراعات بیان کنند، می‌توانند در این زمینه کمک بیشتری کنند. این نکته را نباید فراموش کنیم که بیان این مطالب توسط معلم، آن هم به صورت یک جا و برای همهٔ دانش‌آموزان، بسیار راحت‌تر از بیان یک والد به فرزند خویش است.

اگر معلمی متوجه شد بعضی از

دانش‌آموزان گرفتار انحراف جنسی

شده‌اند، چه عکس‌العملی باید نشان دهد؟

اولاً میزان انحراف بسیار مهم است و اینکه دسته‌جمعی باشد یا مثلاً دو یا سه نفر انجام دهند. اگر انحراف شدید بود، به‌طور طبیعی معلم باید با اطلاع مدیر مدرسه از روان‌شناس متخصص کمک بگیرد، اما اگر مورد جزئی باشد، معلم با رعایت موارد زیر، می‌تواند به حل مشکل اقدام کند:

- خونسردی خود را حفظ کند.
- مسئله و جزئیات آن را بررسی کند.
- در صورت لزوم، در مورد مسئله دانش‌افزایی کند و حتماً از متخصص کمک بگیرد.
- مسئله را در دایرهٔ کودکان درگیر با انحراف نگه دارد و به هیچ وجه در کل کلاس مطلب را مطرح نکند تا کودکان دیگر آسیب نبینند.
- مسئله را با افراد غیر مرتبط مطرح نکند و مراقب جوسازی بین افراد باشد.
- اگر لازم باشد، با والدین گفت‌وگوی خصوصی داشته باشد و توصیه‌های لازم را به آن‌ها گوشزد کند.
- تدابیر لازم را برای تکرار نشدن موضوع ببیند.

با توجه به اصل تفاوت‌های فردی، اگر معلم در کلاس مسائل بلوغ را آموزش بدهد، این نگرانی وجود دارد که این اطلاعات برای بعضی از آنان مضر باشد، چرا که بعضی هنوز وارد این مرحله نشده‌اند. این چالش را چگونه حل کنیم؟

مطالب تبیین شده در مورد بلوغ باید حداقلی باشد و فقط سطح همهٔ کلاس را دربرگیرد. اگر معلم از ظاهر برخی کودکان متوجه رسیدن آن‌ها به علائم بلوغ شده باشد، می‌تواند بدون اطلاع بقیه، برای آن چند نفر به صورت خصوصی مطالب بیشتری را بیان کند.

برای دوران متوسطه که دانش‌آموزان نسبت به دورهٔ ابتدایی اطلاعات بیشتری دارند، چه نکاتی را به‌عنوان پیشگیرانه، مراقبتی، مدیریتی و آموزشی توصیه می‌فرمایید؟

به‌طور طبیعی، در این دوران باید مطالبی که حاوی آسیب‌ها و خطرات برخی رفتارهای جنسی است گوشزد شود. معلم باید با مشاهده‌گری دقیق‌تر، برخی از رفتارها و روابط خارج از قاعدهٔ نوجوانان را زیر نظر بگیرد و در صورت لزوم، برای مقابله یا پیشگیری از انحراف، با در جریان گذاشتن مشاور مدرسه، اقداماتی انجام دهد.